

אייכה, גן עדן

כל החלוקות בשיריה של מלכה חפץ-טוזמאן
מסתבכות באופנים מבריקים. ואיתן מתערערים
הסטריאוטיפים על שירת נשים ושירה ביידיש
גלי דרוקר ברעם

גוהרת על עצמי: מבחר שירים
מלכה חפץ-טוזמאן. תירגמה מיידש
והוסיפה אחרית דבר: המוטל
בריוסף, הוצאת קשב לשירה,
184 עמ', 88 שקלים

הרוברת היא חוה, אם-כל-יח, היא
כותבת: "אתך, אדם שלי, פוחדת
אני פחות/ מזעם הבורא. אבל
ממך, אדם, אני פוחדת".

אף על פי שרוב שיריה של
חפץ-טוזמאן הם בחריזה חופ-
שית, בריוסף מציינת את הצורות
ה"קלאסיציסטיות", הטריאולט
והסונטה, כצורות השיריות המור-
עדרות על המשוררת. השליטה
בהן "חייבה השכלה ויכולת שליטה
צורנית והלך רוח שכלתני" (עמ' 180),
ובשל תכונות אלה נחשבו
הצורות לגבריות. אולם חפץ-טו-
זמאן בחרה לחדש ולהרחיב סוגה
נשית מובהקת כמו התחינה דווקא
באמצעותן. ואכן, הספר נקרא בש-
מו של כליל הסונטות שלה "איכ-
ער זיך געבויגן", שעניינו הוא
תחינה לטוהר מוסרי והתנערות
מכעס המוליד שנאה.

תרגומה של בריוסף מצטיין
בהתלהבות וניכרת בו האהבה למ-
קור. באהבה, כמו באהבה, לעתים
מתערבבים הגבולות בין האוהבים,
ובמקרה שלפנינו, בין מתרגמת
למשוררת. נדמה לי שאחד מן
המקרים הללו ראוי לציון: שמו
של הקובץ ("גוהרת על עצמי"),
תרגום של "איבער זיך געבויגן"
שמשמעותו יכולה לנוע בין "על
עצמי אני רוכנת (בתפילת תחי-
נה)", או "על עצמי אני משתוחח-
ת (בבקשה לגונן או בריכוז מתכנס)".

אמנם גם המלה "גוהרת" משמעו-
תה המקורית, המקראית, היא זו.
אולם בעברית המודרנית אין ספק
שהמשמעות המינית של "גוהרת"
היא הדומיננטית והמבדילה אותה
מאחרות. דווקא משמעות זו נראית
לי משנית במחזור הנושא שם
זה. מדובר כאן כפי הנראה בחי-
רות מעט מוגזמת לרענן את תוכן
השירה ואת הדימוי הרווח בציבור
על אודות שירת יידיש.

אין בכך צורך: אנשי תרבות
יידיש - הסופרים והמשוררים שי-
שבו בוורשה, בוילנה, בניו יורק
ואפילו בתל אביב, וכתבו בהם
שירה מודרנית אוונגרדית לעילא
- מעולם לא נוקקו לזריקות עיי-
דוד מסוג זה, בוודאי לא מן הצבר-
הישראלי כיוזמנם. בריוסף כמו-
כן אינה חוטאת ביהירות שכזאת.
לכל היותר היא מבקשת כאן לת-
קן עוול היסטורי באמצעי מופרז.
עבודתה של המשוררת והמתרגמת
אינה זקוקה לעזר ממין זה.

מלכה חפץ-טוזמאן. לא זקוקה לעזרה

קול האלוהים לאדם בגן עדן, לא
חר שנתפתה לחוה (בראשית ג, ו).
כאן זו קריאתה של בת אל אביה.
השיר נפתח בשורות "במקום שהיה
שם ביתך שם יהיה ביתי לעולם".
אנו רואים לנגד עינינו את חוה
מרגיעה את אדם כי תחלוק עמו
את גורלו לנוכח העונש האלוהי
הבלתי נמנע. הגירוש מגן עדן מור-
צג כאן אפוא מנקודת מבטה האש-
מה, הכאוה והבודדת של אלוהות
שהיא גם אם כל חי: גם בת המב-
קשת את אביה וגם אשה המבקשת
בית. המטאפורה החסידית המר-
כזית של האל כאב והמאמין כב-
נו ווכה כאן, אם כן, להיפוך כפול
ומטלטל. גאוותה הגלויה של הדור-
ברת, שהפקיעה מן האלוהות את
קולה ודבריה, כאשר היא נמהלת
במיזמנות עם שירה המשתייכת
כלי ספק לסוגת ה"תחינה" (תפי-
לות שניות ביידיש שכונסו במח-
זורים מיוחרים), מאפשרת לדוברת
להרחיב סוגה זו באופן לא צפוי.
בשיר אחר "אתך, אדם", שגם בו

החוגים הרדיקליים ואת צעדיה
הראשונים בעולם השירה עשתה
באנגלית, ניכר משירתה כי אלה
הגדירו את מרחבי נפשה. החוש-
ניות, העצמאות, חרות המשחק
והתנועה בטבע מצד אחד, וההתכ-
נסות האינטרוספקטיביות, החומרה
המכוונת כלפי העצמי של משפה
חתה החסידית, הצבת אמות מידה
מוסריות גבוהות, והמחויבות הע-
מוקה לקרובים אליה מן הצד האחר.
גדולת שירתה נובעת מן היכולת
לזמן את הקורא למפגש עם הס-
טריאוטיפים שלו, שעל פיהם הוא
מבין בלי משים את סביבתו.

כך למשל, עז הפיתוי שבהרגל
לזהות את הטבע, על תכונותיו, עם
האם הגדולה, עם הנשיות, וגם את
הדת על חומרותיה עם האב. אולם
כבר בשירים הראשונים קבוצת
מסתבכות חלוקות אלה באופנים
מבריקים. בשיר "אִיכָה", למשל,
המוקדש לאביה, היא כותבת "אני
מחפשת אותך בשפתך- / אִיכָה";
"אייכה" כידוע היא קריאתו של

שירה צאתו לאור של מבחר
השירים מאת מלכה
חפץ-טוזמאן הוא חג לאוהבי השי-
רה, קוראי העברית. הוא מציג קול
רענן ומפתיע במקוריותו, בשו-
כיותו ובדייקנותו, בתרגום חיוני,
עשיר וקולח. הוא גם סימן מבורך
נוסף להתגברות העניין הציבורי
באצרותיה המודרניים של תרבות
יידיש ולהתעוררות מן הדימוי
השגוי והפשטני שהורבק לה שלא
בצדק. עדות לכך היא העובדה
שהמתרגמת, המוטל בריוסף -
פרופסור לספרות עברית ומשו-
רת - נדרשה, כדבריה, להתגבר
על רגש הבושה והרחייה מהש-
פה ה"אחרת" הזאת: "היידיש",
היא כותבת, "היתה שפה אסורה,
מביישת, בבית ילדותי, אף על פי
שהיתה שפת דיבור וכתובה טבעית
לאבי" (עמ' 9).

יש בוודאי זה פרט מעניין, וכפי
שנראה רלבנטי גם לשירתה של
חפץ-טוזמאן: היות היידיש שפת-
אב, ולא שפת-אם (מאמע-לשון)
לשתיהן, רגשות אלה של ניכור
ורחיקה מן היידיש אופייניים לרבים
מבני דורה של בריוסף, הדור שנו-
לד עם המדינה או בסמוך להקמתה,
ספוג בשאננותו הצברית. ההתגב-
רות על, והיכולת לחוות את, שפת
המקור ותרבותה מחדש, במלוא
חיותה, מושגת בדרך כלל רק אצל
בני הדור השלישי להגירה.

והנה המתרגמת מרווחת בגי-
לוי לב מרגש על התגלות שכזאת:
"נתקלתי בשיריה של מלכה חפץ-
טוזמאן במקרה... תוך כדי קריאה
חשתי אותה תערובת של עונג עז,
קירבה גדולה (גם בהשקפת העולם
וגם בהעדפות סגנוניות), וצער על
שלא אני כתבתי כמה מהשירים
הללו - סימניה המובהקים והנדי-
רים של חוויית קריאה איכותית,
בלתי נשכחת" (שם).

חפץ-טוזמאן נולדה על סף
המאה ה-20 וגדלה בכפר קטן
בווהלין למשפחה חסידית. בש-
נות נעוריה היגרה לארצות הב-
רית שם חיתה עד מותה ב-1987.
גם לאחר שהתרחקה מנופי הטבע,
ממשפחתה ומקהילת הכפר הקטן
של ילדותה מרחק רב - גיאוגרפי,
תרבותי, אידיאולוגי ואף לשוני
וראציוני הכרית היתה מזוהה עם

ה"גלי דרוקר ברעם" היא פוסט דוקטורנטית
באוניברסיטה העברית בירושלים ומלמדת
ספרות יידיש באוניברסיטת תל אביב